

A variación lingüística na obra en galego de Rosalía

David Mackenzie

Formas de citación recomendadas

1 | Por referencia a esta publicación electrónica*

MACKENZIE, DAVID (2012 [1986]). “A variación lingüística na obra en galego de Rosalía”. En *Actas do Congreso Internacional de estudios sobre Rosalía de Castro e o seu tempo* (III). Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Universidade de Santiago de Compostela, 51-69. Reedición en *poesiagalega.org. Arquivo de poéticas contemporáneas na cultura*. <<http://www.poesiagalega.org/arquivo/ficha/f/2014>>.

2 | Por referencia á publicación orixinal

MACKENZIE, DAVID (1986). “A variación lingüística na obra en galego de Rosalía”. En *Actas do Congreso Internacional de estudios sobre Rosalía de Castro e o seu tempo* (III). Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Universidade de Santiago de Compostela, 51-69.

* Edición dispoñible desde o 9 de xullo de 2012 a partir dalgunha das tres vías seguintes: 1) arquivo facilitado polo autor/a ou editor/a, 2) documento existente en repositorios institucionais de acceso público, 3) copia dixitalizada polo equipo de *poesiagalega.org* coas autorizacións pertinentes cando así o demanda a legislación sobre dereitos de autor. En relación coa primeira alternativa, podería haber diferenzas, xurdidas xa durante o proceso de edición orixinal, entre este texto en pdf e o realmente publicado no seu día. O GAAP e o equipo do proxecto agradecen a colaboración de autores e editores.

© O copyright dos documentos publicados en *poesiagalega.org* pertence aos seus autores e/ou editores orixinais.

A VARIACIÓN LINGÜÍSTICA NA OBRA EN GALEGO DE ROSALÍA

DAVID MACKENZIE

University of Ulster

Aceptado o convite dos organizadores do *Congreso sobre Rosalía*, decidín que a contribución más útil que podía ofrecer fose a elaboración dunha concordancia da poesía en galego da poetisa. Na Universidade de Oxford teñen unha máquina capaz de recoñece-la forma das letras impresas e transformalas en código de máquina (1). Mandei a edición de Benito Varela Jácome (2) a Oxford e devolvéronme unha cinta magnética co texto do libro gravado en código de máquina: logo, no Centro de Cálculo da Universidade do Ulster, sometemos esa cinta ao programa de concordancias (3), e así automaticamente e sen intervención humana tiña unha concordancia da obra en galego de Rosalía. Aínda tiña que comproba-la lectura, xa que a máquina non fora capaz de recoñecer tódolos caracteres de imprenta, ben a causa de tipos rotos, ou ben por estaren as páxinas lixeiramente impresas, pero a concordancia é unha ferramenta moi útil na lectura de probas, porque calquera erro salta á vista no listado alfabetico (incluso atopámoo-las contadas erratas na edición de Varela Jácome). Pensamos publica-la concordancia nun futuro próximo, pero é evidente que unha concordancia non se pode apresentar como ponencia nun congreso. Polo tanto, e como mostra da súa utilidade para a investigación lingüística, fixen cinco calas na concordancia baixo os apartados seguintes:

- a. Castelanismos sen aparente equivalente galego
- b. Castelanismos con equivalente galego, ou dobletes galegos
- c. Seseo
- d. Líquidas (l/r)
- e. Metátese

Indico a frecuencia das palabras, e tamén a súa distribución entre *Cantares gallegos* (CG) e *Follas novas* (FN).

(1) Chámase a máquina o 'Kurtzweil scanner'.

(2) Rosalía de Castro, *Poesía completa en galego* (Vigo, Xerais, 1982). Aproveito esta oportunidade de da-las gracias a Luís Mariño, xerente da editorial, que xenerosamente dera permiso para pasa-lo texto ao ordenador.

(3) O 'Oxford Concordance Program', propiedade da Universidade de Oxford, pero que se pode comprar axeitado para calquera marca común de ordenador.

a) Castelanismos sen aparente equivalente galego (4)

alabar (5) (1) CG
(4) FN
 aldeanas (1) CG
 alexar (1) FN
 almendra (2) CG
 amenazar (1) FN
 amontónanse (1) FN
 campanillas (1) FN
 caraxada (1) FN
 centinela (3) (1) CG
(2) FN
 cintinelas (1) FN
 conexo (2) (1) CG
(1) FN
 Dios mío (5) FN
 Dios meu (1) FN
 espriego (1) FN
 huerto (1) FN
 prefiero (1) CG
 priegues (1) CG
 pruebro (3) FN

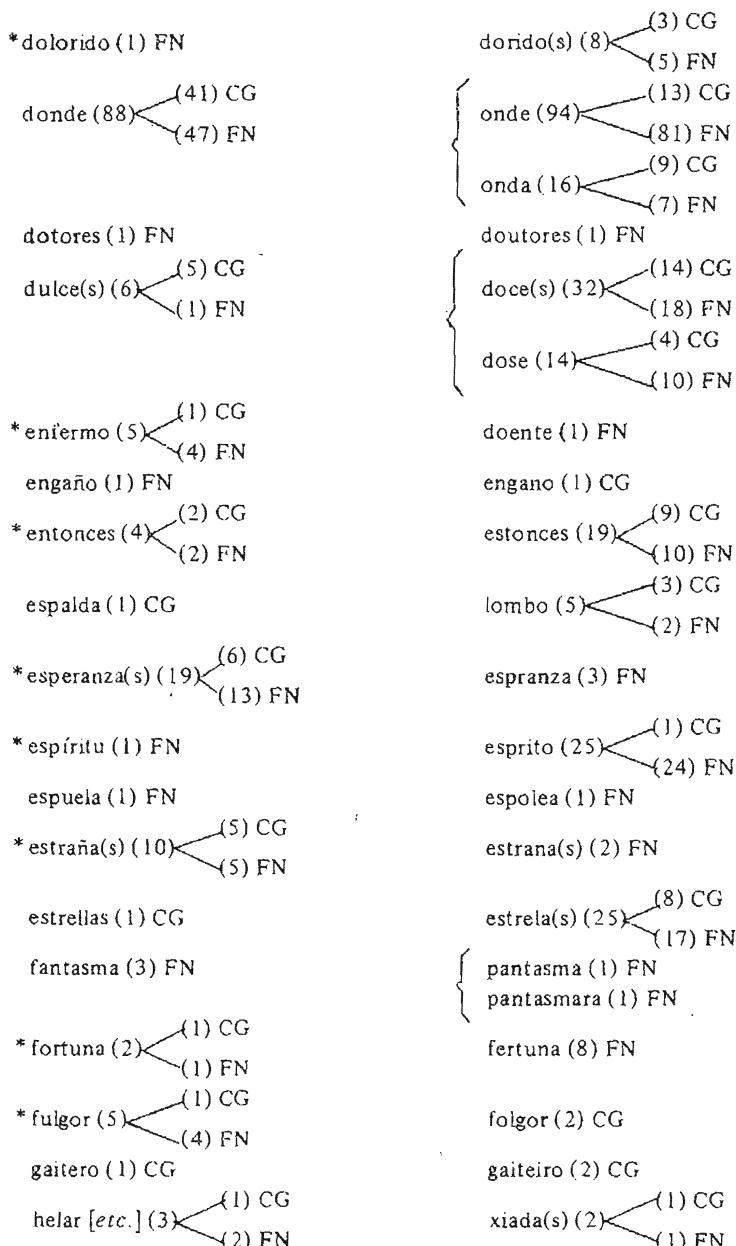
reina (5) (2) CG
(3) FN
 rodillas (1) FN
 sangre masc. (2) FN
fem. (10) passim
 sea (16) (9) CG
(7) FN
 semos (2) (1) CG
(1) FN
 sean (1) CG
 semilla (2) (1) CG
(2) FN
 semilleiros (1) CG
 sepa (2) }
 sepas (2) } FN
 sepan (1) }
 sirigüelas (1) CG
 suelo (2) (1) CG
(1) FN
 vano(s) (17) (11) CG
(6) FN

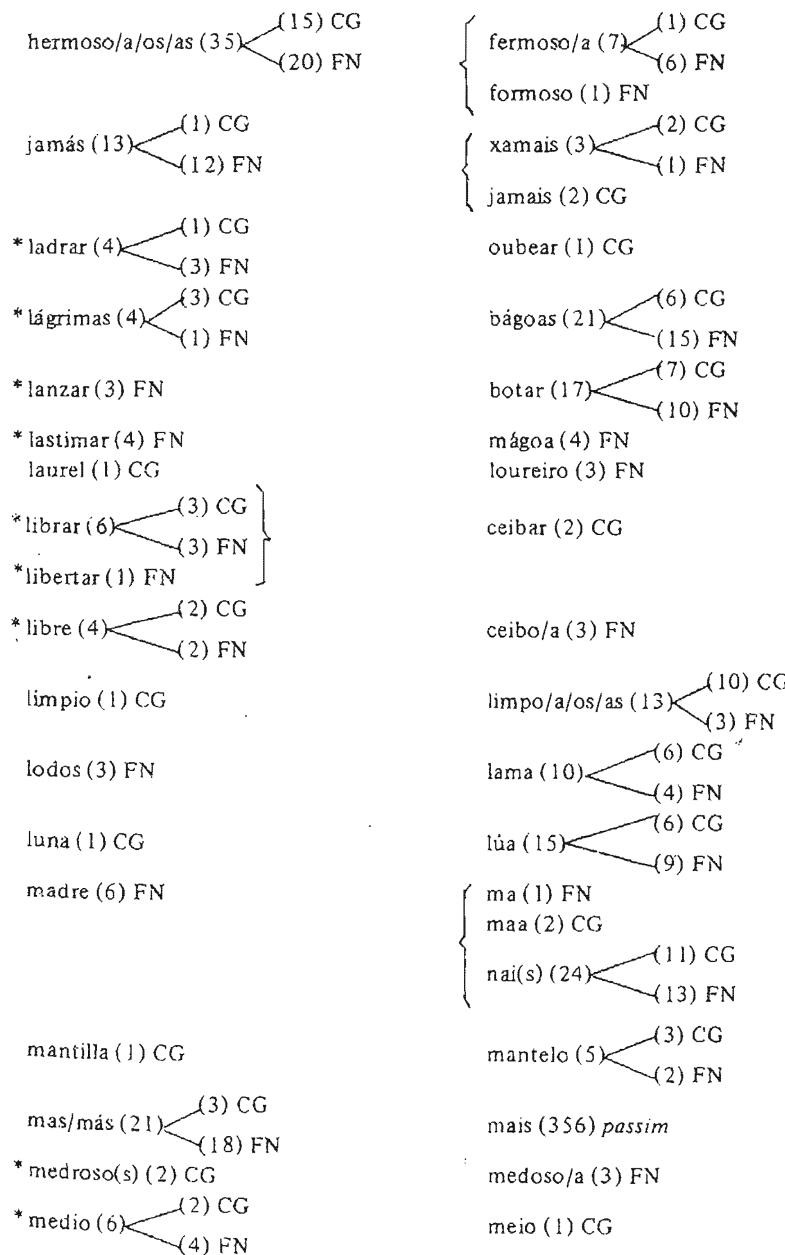
Algunhas destas palabras son clarísimos cultismos, como *alabar*, *amenazar*, *amontonar*; outras pertencen ao léxico relixioso, onde a presencia do castelán é normal xa desde o XVI, como *campanillas*, *Dios mío*, *huerto*; pero outros son quizais reflexo da fala viva da xente: *alexar*, *conexo*, *priegues*, *pruebro*, *suelo*, verbas todas elas que amosan un claro desenrolo castelán, sexa polo *x < j* de *alexar*, *conexo*, pola ditongación de *suelo*, ou pola alternancia das líquidas en *pruebro*. Finalmente, uns casos, como *prefiero*, parecen ser deslices da poetisa.

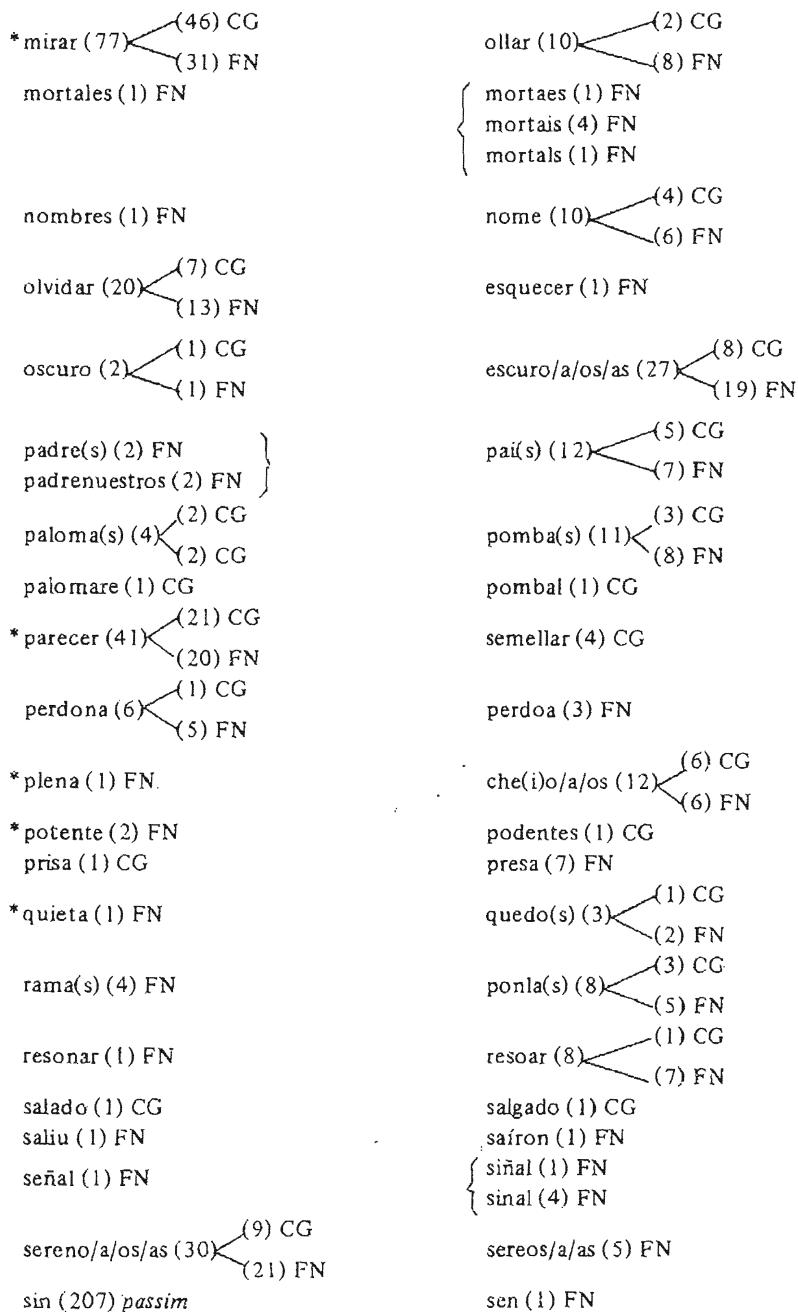
(4) Para un non nativo, é case imposible discriminar entre castelanismos e palabras patriovis mentres non haxa un diccionario fiable, e os colegas Henrique Monteagudo, Anxo Tarrío e Fernando Tato tiveron a amabilidade de repasar as miñas listas orixinais. Salváronme de moitos errores; dos que fiquen o responsable son eu.

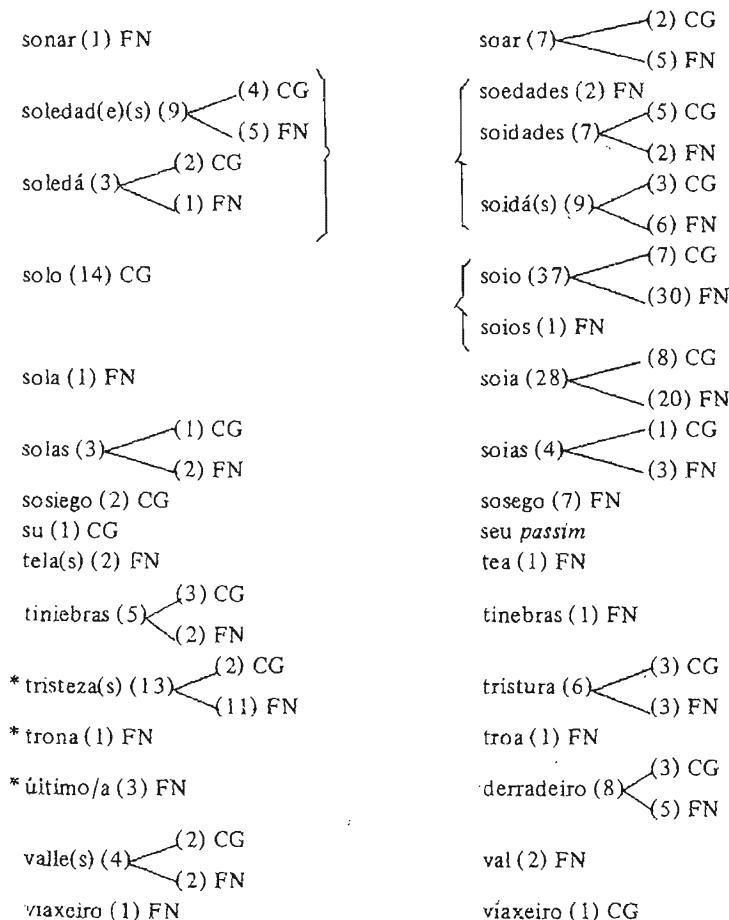
b) Castelanismos con equivalente galego, ou dobletes galegos (estes van señalizados con asterisco)

* abrigar (2) CG	acochar (1) FN
acalente (1) CG	quentar <i>passim</i>
* acordar (11) { (3) CG (8) FN }	lembra (3) FN
* amargura(s) (5) { (3) CG (2) FN }	amarguecos (1) FN
* amargar (!) FN	biscoito (1) FN
bizcoito (1) FN	brilo (1) FN
* brillo (1) CG	centeo (2) { (1) CG (1) FN }
centeno (2) CG	consolo(s) (12) { (6) CG (6) FN }
consuelo (2) CG	crime (1) FN
crimen (3) FN	cóbrega(s) (3) FN
culebras (1) FN	sarpente (3) FN
cuna (3) { (1) CG (2) FN }	serpente (1) FN
* débil (1) CG	berce (2) { (1) CG (1) FN }
* decir (8) { (4) CG (4) FN }	deble (1) CG
demonio (1) FN	endebre (1) FN
* desde (6) { (2) CG (4) FN }	dir (1) CG
dice (1) CG	demo(s) (16) { (11) CG (5) FN }
* dolor(es) (11) { (9) CG (2) FN }	deño (6) FN
	dende (17) { (6) CG (11) FN }
	dendes (6) FN
	di (29) { (9) CG (20) FN }
	dor(es) (28) { (6) CG (22) FN }
	dore (4) { (2) CG (2) FN }
	delor (14) FN

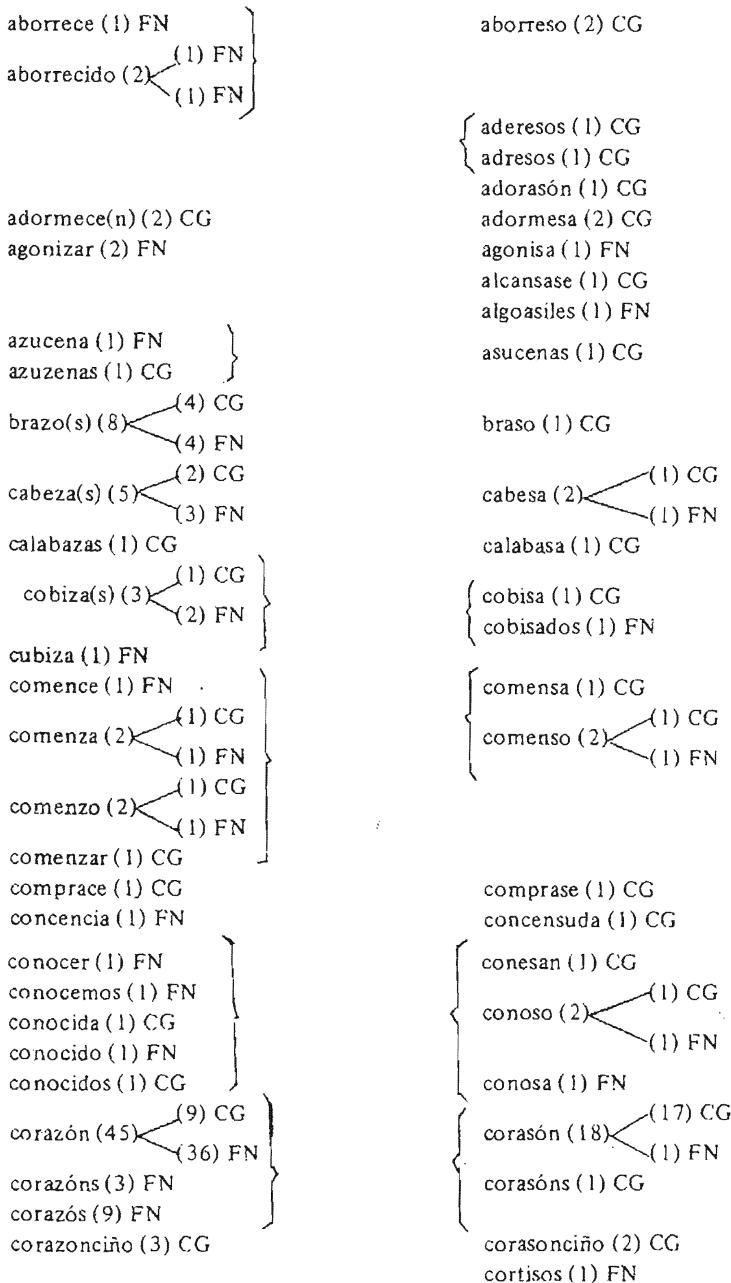

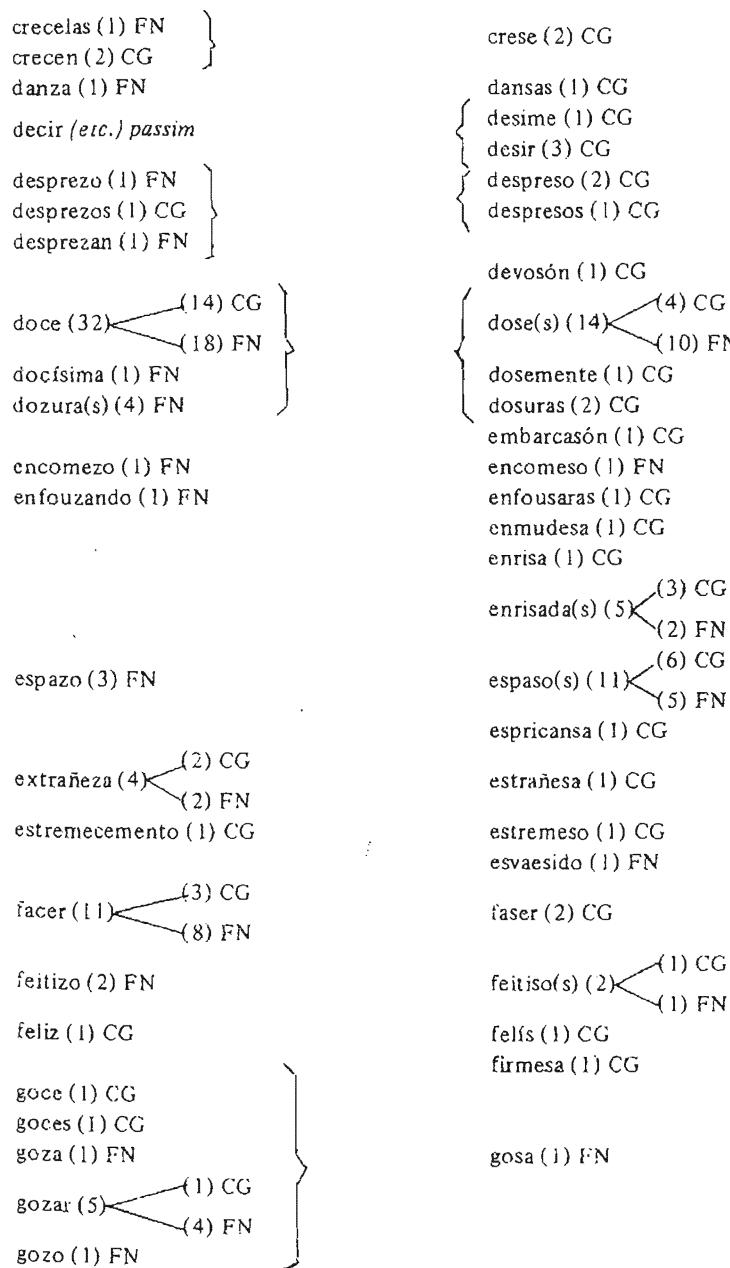

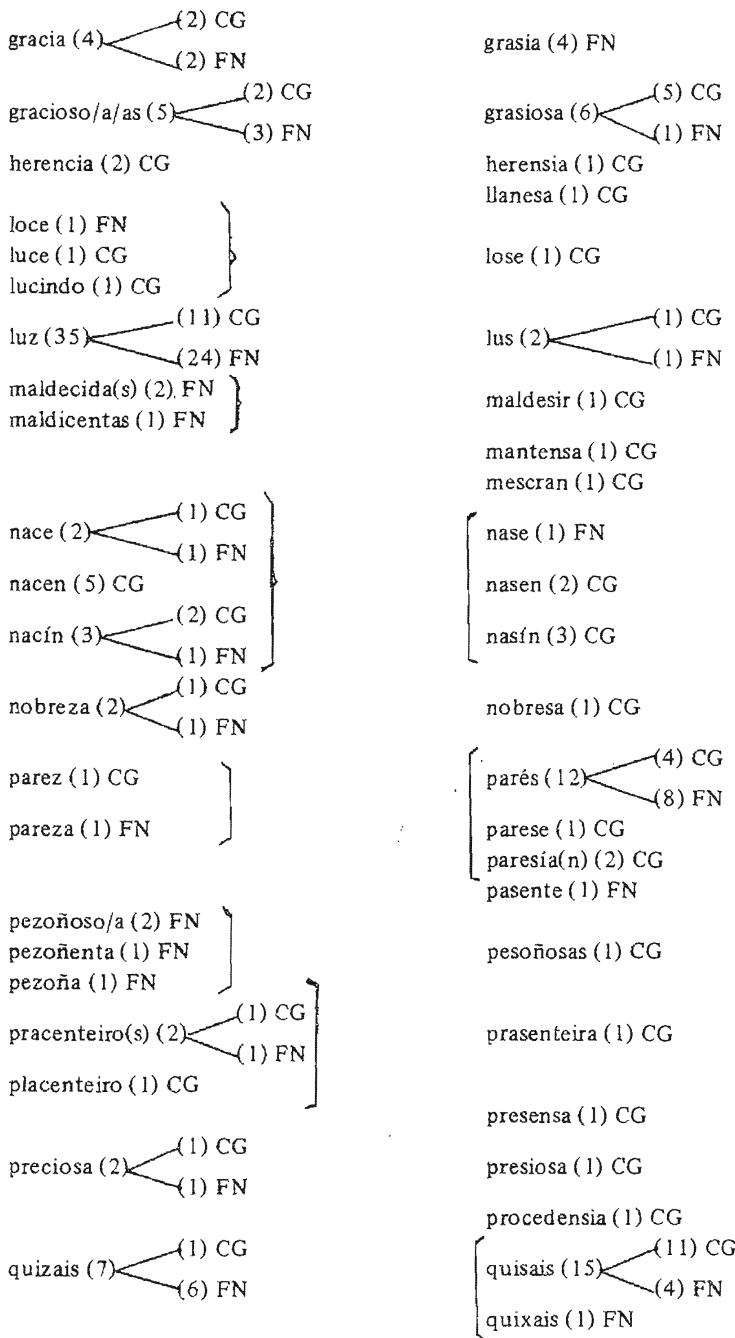

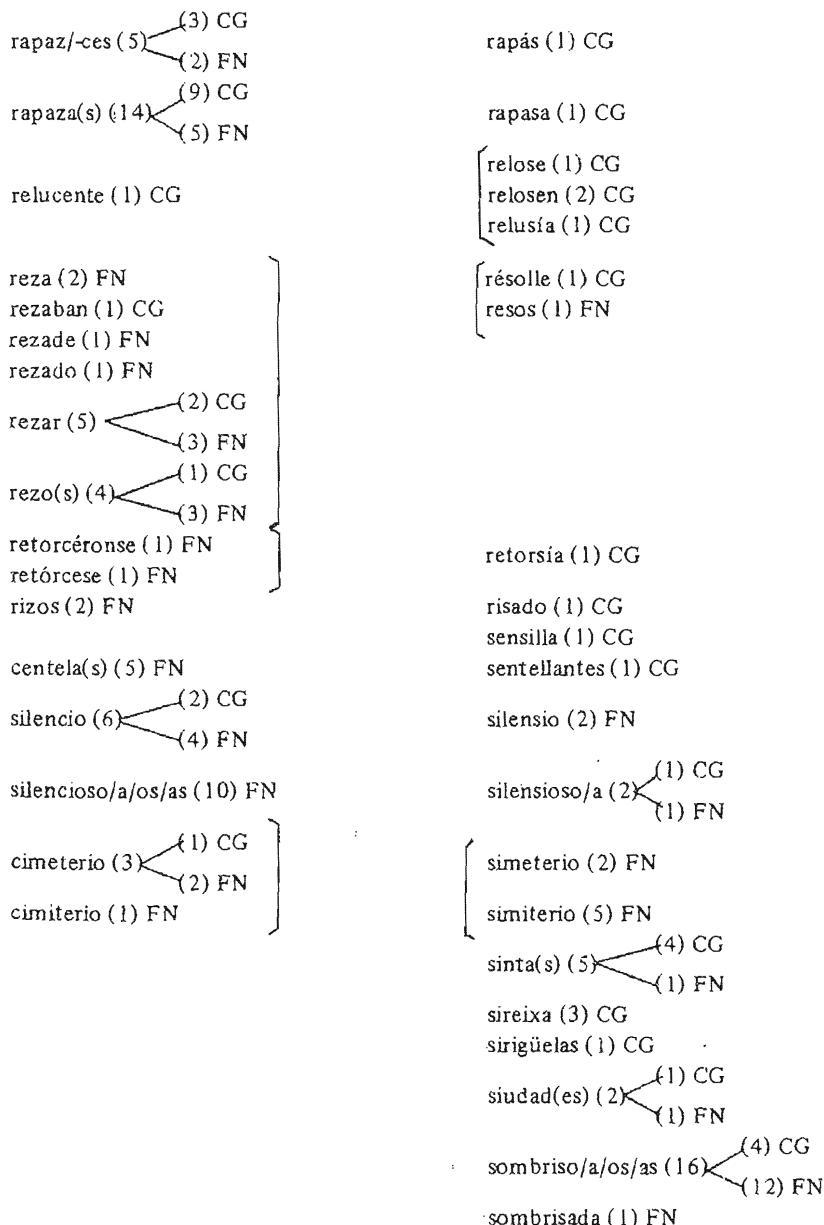
c) Seseo

A forma seseante aparece na columna dereita. É indudable que Rosalía emprega o seseo porque así falaba a xente, pero non o emprega nin moito menos sistematicamente; é, pois, un rasgo esporádico, que quizais obedece ás necesidades eufónicas ou da rima. É tamén posible que a autora botase man deste rasgo da fala popular para disfrazar algúna que outra verba castelá; un pensa, por exemplo, en *adorasón*, *asucenás* (caso interesante, por certo, xa que sería de supoñer que se a primeira sibilante se seseaba, a segunda tamén), *herensia*, *llanesa*, *simeterio*, *siudades*. Como se podía quizais esperar, o 65,2% dos casos de seseo atópanse en *Cantares gallegos*.

d) Líquidas l/r

O paso de *l* a *r* é outro rasgo da fala popular que Rosalía incorpora aos seus versos, pero, ao igual que co seseo, non é unha característica constante, e témo-las mesmas dúbidas sobre dos seus motivos. É de notar que, a diferencia dos outros apartados, no caso do troco das líquidas *l > r*, a forma correspondente con *l* aparece en moi poucos casos (en trece ocasións). Ao reverso do seseo, a maioría dos casos (58,6%) atópase en *Follas novas*.

acraran (1) FN

afroxa (1) CG

afrixir (1)

afrixo (1)

afrixida (1)

afrixen (1)

} CG

afrixido (1)

afrixir (1)

afrixe (2)

afrixisme (1)

afrixen (2)

} FN

afrixidor (1) FN

agradabre (1) CG

amubre (2) CG

branco (*etc.*) *passim*

brancura (2) {
 (1) CG
 (1) FN

brando (*etc.*) (20) *passim*

brandura (1) FN

brandear (2) FN

branquear (1) FN

branquiñas (1) CG

brasfemar (2) FN

} brasfemia (1) FN

comprace (1) CG

comprase (1) CG

cómpre (3) {
 (2) CG
 (1) FN

compriche (1) FN

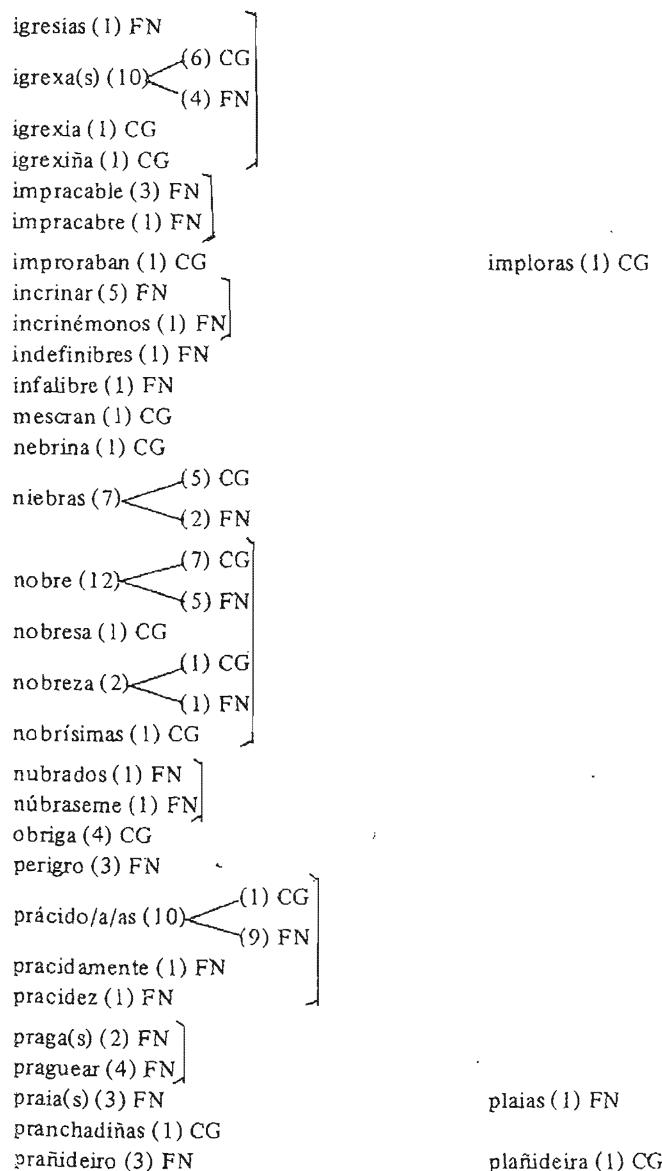
comprido/a/os/as (7) {
 (2) CG
 (5) FN

cumpra (1) FN

} blasfemias (1) FN

cumpren (1) FN	
cumprian (1) CG	
cumprido/a (5)	(4) CG (1) FN
compreto (1) CG	
contemprar (2)	(8) CG (13) FN
copra(s) (2) FN	
copriña (1) CG	
cramores (1) FN	
cramoroso (1) FN	
craro/a/os/as (24)	(15) CG (9) FN
crarear (1) FN	
crarexando (1) CG	
craridá (4)	(1) CG (3) FN
crariñas (1) CG	
crarísimo (1) FN	
cras (2) FN	
crase (2) FN	
crausto (4) FN	
cravado(s) (2)	(1) CG (1) FN
cravo (5)	(1) CG (4) FN
crego(s) (9) FN	
cremente (1) FN	
curpabre (1) CG	
desprumado (2) CG	
dobra (2) FN	
dobran (1) CG	
dobraron (1) CG	
dobras (1) FN	
encravar (4)	(1) CG (3) FN
endebre (1) FN (cfr. debre/deble)	

escramaba (1) FN
 escramaban (1) CG
 escramei (1) FN
 escramou (1) FN
 escrava (3) FN
 escravos (1) FN
 espranada(s) (2) FN
 esprendor (1) FN
 espréndida (1) FN
 espricar (9)
 (8) CG
 (1) FN
 espricana (1) CG
 espriego (1) FN
 fraca (3) FN
 frauta(s) (2) CG
 frecha (2)
 (1) CG
 (1) FN
 frol(es) (18)
 (13) CG
 (5) FN
 frols (4) FN
 froliñas (1) CG
 froriñas (2)
 (1) CG
 (1) FN
 frolina (1) CG
 frolidos (1) CG
 frorida(s) (2) CG
 frrido(s) (6)
 (4) CG
 (2) FN
 froece(n) (3)
 (2) CG
 (1) FN
 grobos (1) FN
 groria(s) (23)
 (12) CG
 (11) FN
 groriosa (1) CG
 groriosos (2) FN
 horrible (1) FN

pranta (3) FN
 prantamos (2) CG
 prantan (2) CG
 prantas (6) (4) CG
 prantas (6) (2) FN
 prantei (2) CG
 prata (9) (5) CG
 prata (9) (4) FN
 prato (1) CG
 pregádalas (1) FN
 priegues (1) CG
 promo (1) FN
 pruma(s) (6) (3) CG
 pruma(s) (6) (3) FN
 pruebro (3) FN
 recreamo (1) CG
 recrebos (1) CG
 reclinado (1) FN
 recrine (1) FN
 redobra (1) FN
 redobre (1) FN
 refrexaban (1) CG
 refrejan (1) CG
 refrefexos (1) FN
 repica (1) FN
 resplandor (4) (1) CG
 resplandor (4) (3) FN
 retembrando (1) CG
 robre(s) (6) (4) CG
 robre(s) (6) (2) FN
 robreda (3) (2) CG
 robreda (3) (1) FN
 sembrante(s) (5) (2) CG
 sembrante(s) (5) (3) FN
 sensibre (3) FN
 sigro(s) (4) FN

plantada (1) CG

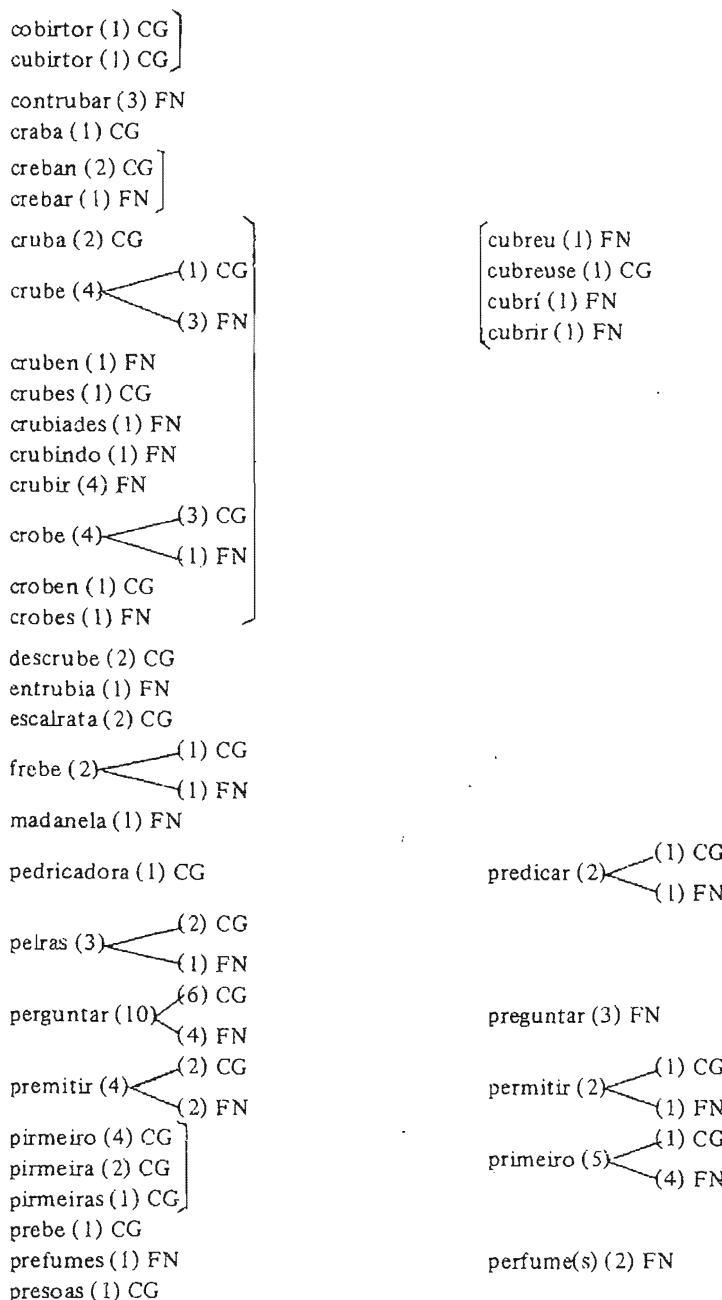
plato (1) FN

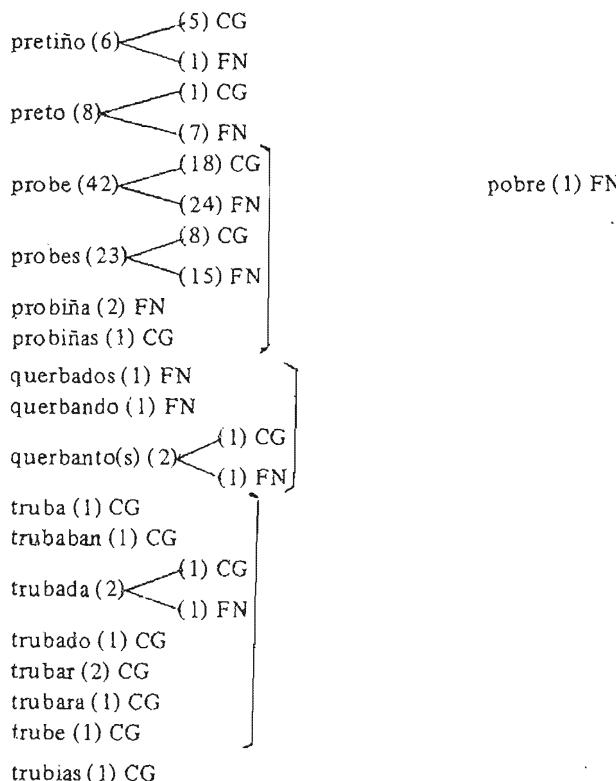
resplandece (1) CG
 resplandecente (1) CG
 resplandor (1) CG

soprababa (1) CG		
soprababan (1) FN		
sopran (2) FN		
soprar (1) CG		
sopro (5)	(3) CG	
	(2) FN	
soprou (1) FN		
sorsa (1) CG		
tembra (8) FN		
tembraches (1) FN		
tembrai (1) FN		
tembrando (6)	(1) CG	
	(5) FN	
tembras (1) FN		
tembrei (1) FN		
tembro (1) FN		
tembrou (1) FN		
tembradores (1) CG		
tembrantes (1) CG		
tembrosa (1) FN		
tembrosos (1) FN		
temprada (2)	(1) CG	
	(1) FN	
tempran (1) FN		
tempre (1) FN		
tempo (3) FN		
tinebras (1) FN		
tinebras (5)	(3) CG	
	(2) FN	
visibre (1) FN		
volubre (1) FN		

f) Metátese

bulra (3) CG		
bulrar (1) CG		
bulrón (1) FN		

A metátese na poesía galega de Rosalía é, coa soa excepción de *madanela*, do r. É moito menos frecuente que o seseo ou o troco das líquidas, e amosa case a mesma frecuencia nos dous libros (CG 85; FN 81).